

«Сейфуллин оқулары-18(2): «XXI ғасыр ғылымы – трансформация дәуірі» Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18(2): «Наука XXI века - эпоха трансформации» - 2022.- Т.1, Ч.III. - Б.59-63.

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА УӘЖДЕМЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

*Есказинова Ж.А. , PhD, қауымдастырылған профессор
Айдарбекова А.М., 2 курс магистранты*

КеАҚ Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Сагиндиқова А.С.

*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-
Сұлтан қ.*

Қазақстанның білім беру жүйесі еңбек нарығының талаптарына ден қойып, оның сұраныстарына лайықты болуға және бастамашылық, тәуелсіз ойлау жасампаздығымен, командада жұмыс істеу дайындығымен және іскерлігімен ерекшеленетін бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға ықпал етуі тиіс. Әрине бұл уақыт талабы екендігі сөзсіз. Қазіргі заманғы мектеп түлектері жаһандану мен үздіксіз өзгерістерге жақсы бағдарлануы керек, еліміздің әртүрлі салаларындағы өзгерістерге икемді, қажет болған жағдайда қайта бейімделгені абзал.

Білім беру жүйесінде психологтар мен мұғалімдердің іс-әрекеттің сапасы мен нәтижесі, ең алдымен, адамның мотивациясы мен қажеттіліктеріне байланысты; бұл мақсатқа жетуге құралдар мен әдістерді таңдауды анықтайтын мақсатты белсенділікті тудыратын уәждеме. Сондықтан уәждеме- адамның іс-әрекетінің бастапқы механизмі: еңбек, қарым-қатынас немесе түсіну. Оқуға ынтасы жоқ оқушылар болмайды. Оқушылардың кез-келген танымдық іс-әрекеті операциялық компоненттермен қатар (білім, білік, дағды) мотивациялық уәж, қызығушылық, көзқарасты қамтиды. Уәждеме - оқушының іс-әрекет қайнар көзі, жеке тұлғаға бағытталу нәтижесінде белсенділік пайда болады. Оқу іс-әрекетінен тыс сыртқы уәждер оң да, теріс те болуы мүмкін.

Уәждеме нақты кезенді және түпкілікті табысқа жеткізуді қолдайды. Егер сәттілік болмаса, онда мотивация өзінің қасиетін жоғалтып, іс-әрекеттің орындалуына теріс әсер етеді. Оқушының әртүрлі уәждерінің ішінде танымдық уәждеме ерекше орын алады, өйткені ерекше ықпалы зор.

Бүгінгі таңда ең беделді, жоғары ақы төленетін кәсіпорындарда, фирмаларда мамандарды қабылдау конкурстық іріктеу негізінде жүзеге асырылады, оның талаптарының бірі маманның шетел тілдерін білуі, бұл олардың қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда әлеуметтік маңыздылығының жоғарылағанын көрсетеді. Сондықтан қоғамда салауатты

бәсекелестікті тудырып, адамдарды сапалы білім алуға, үнемі дамып-жетілуге, талаптарға сай болу мен өмірде өз қалаулары мен қабілеттеріне сәйкес өз орнын табуға талпындыратыны мәлім. Әрине түлектің білімі мен дағдылары жоғары болса, соғұрлым мақсатқа жету мүмкіндіктері көп екендігі белгілі. Уәждеме кез-келген пәнді, әсіресе шетел тілдерін оқытуда үлкен рөл атқарады. Оқушылардың жетістігі көбінесе кез-келген шетел тілін үйрену барысында қандай мотивтерге ұмтылатындығына байланысты болатыны мәлім. И.А. Зимняяның пайымдауынша [1], «мотив - адамды осы мотивпен анықталған іс-әрекетке кіретін қандай-да бір әрекетті анықтайтын, ынталандыратын, итермелейтін нәрсе». Демек, «қызмет ұғымы мотив ұғымымен байланысты болуы керек. Мотивсіз белсенділік болмайды». Осы орайда С.Л. Рубинштейн [2]: «Әрбір іс-әрекет мотивтен, яғни іс-әрекетке итермелейтін маңызды нәрсені бастан кешіруден туындайды, ал бұл іс-әрекет жеке тұлға үшін мән береді» деп санайды. Сонымен, белсенділік пен мотив өзара байланысты. Алайда, «мотив» және «уәждеме» ұғымдарын бөліп алу маңызды. Ынталандыру - оқу әрекеті құрылымының негізгі компоненті.

Сонымен бірге тұлғаның осы іс-әрекеттің субъектісі ретіндегі маңыздылығы зор. Атап айтқанда В.Г. Асеев [3] адамның уәждемелік жүйесі өте күрделі құрылымға ие екендігін, яғни «ынталандырудың күрделі, көп деңгейлі жүйесі, оның ішінде: қажеттілік, мотив, қызығушылық, мақсат, ұмтылыс, қарым-қатынас, эмоция, нормалар мен құндылықтар және т.б. Ынталандырылған сфераның аталмыш құрылымы адамның жеке басының бағытын анықтайды, оның мазмұны мен құрылымында қандай мотивтер басым болғанына байланысты әр түрлі сипатқа ие».

Уәждеме дегеніміз - ағылшын тілін тереңірек зерттеуге, оны жетілдіруге және шетел тілін үйрену қажеттіліктерін дамытуға ұмтылуға бағытталған осындай білім беру қызметін ұйымдастыру деп түсіну керек. Сондықтан білім беру іс-әрекетінде жоғары деңгейлі оқушының ағылшын тілін оқуға деген танымдық қызығушылығын дамытуға ықпал ететін осындай жағдайлар жасау қажет. Мотив - тіл үйренудің негізгі қозғаушы күші. Оқушылардың ағылшын тілін меңгерудегі мотив түрлері туралы әртүрлі пікірлерді қарастырдық.

Кейбір зерттеушілер мысалы, В.Д. Шадриков және басқалары «Уәждеме жеке тұлғаның қажеттіліктері мен мақсаттарымен, адамның мұраттарымен, оның қызмет ету шарттарымен (объективті, сыртқы және субъективті, ішкі - білім, білік, дағды) [4]. Ал ғалымдар Scharle A., Szabo A. [5] «Уәждеме - бұл адамды шетел тілін ойдағыдай үйренуге итермелейтін қозғаушы күш. Алайда, уәждеменің тым жоғары деңгейі үлгерімі нашар оқушылардың қажетсіз (жағымсыз) эмоцияларын тудырып және пән бойынша ықпал етеді. Шетел тілін меңгеру оқушының бойында тілді білуге деген үлкен ықыласты, оқудан қуаныш пен ләззатты, өз жұмысының нәтижелеріне қанағаттану керек».

Демек, уәждеме оқушының жеке қажеттіліктерінен, оның өмірлік позициясынан, отбасындағы тәрбиесінен туындаған білім беру қызметінің ішкі мотиві ретінде қарастырылады. Мотивтердің екі түрі бар: ішкі және

сыртқы. Ішкі мотивтер оқушының өзіндік ойларының, оның ұмтылыстарының, тәжірибелерінің, белгілі бір қажеттіліктердің туындауының әсерінен дамиды, нәтижесінде ішкі қажеттілік туралы түсінік пайда болады. Мотив оң немесе теріс болуы мүмкін.

Атап айтқанда оқушылар арасында ағылшын тілін меңгерудің жағымды мотивтерін қалыптастыруға ықпал ететін негізгі факторлар:

- оқытудың мақсаттарын түсіну;
- оқу материалының мазмұны;
- оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту;
- пәнге деген қызығушылық;
- кәсіби бағдар;
- мұғалімнің сабақ өткізудің эмоционалды түрі;
- мұғалімнің оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамытуға ықпал ететін өте күрделі, бірақ қызықты міндеттер қоюы;
- алынған білімнің маңыздылығын түсіну;
- білімді бағалау;
- заманауи әлемде өмір сүру мүмкін емес, ағылшын тілін білуге деген үлкен ниет.

Сыртқы мотивтер оқу материалының мазмұнымен байланысты емес. Оларға төмендегілер жатады:

- парыз, міндет (оқушының емтихан тапсыру үшін осы пәнді оқуы керек);
- бағалау (мүмкіндігінше көп ұпай жинауға ұмтылу).

Алайда, мұнда белгілі бір оқу материалын білуге арналған бағаны ғана емес, сонымен бірге оқушының өзін ынталандырушы рөлін де ескеру керек, бұл өте үлкен, яғни мұғалімнің бағасы (түрімен, қимылымен, сөзімен);

- мұғалімнің оқушыны бағалауы.

Мұғалім оқушының бойында өз үлгісімен, қызығушылығымен, ашықтығымен уәждеме жасайды. Мұғалімге деген қатынас автоматты түрде пәнге деген қатынасқа ауысады. Мұғалім оқу процесінің көшбасшысы, оқушылармен қарым-қатынастың барлық салаларында беделді болуы керек. Сіздің жеке оң мысалыңыздан, мұғалімнің ағылшын тіліне және оқылатын тіл елінің мәдениетіне деген қызығушылығынан мықты уәждемелік құрал жоқ. Бүгінгі таңда ағылшын тілін білу тек шетелдік қана емес, сонымен қатар қазақстандық жұмыс берушілерге де міндетті талапқа айналуға.

Шетел тілін жетік білу, жақсы кәсіби дағдылармен қатар, маманға лайықты жұмысқа орналасуға және табысты мансапқа жетуге мүмкіндік береді:

- лингвистикалық ойлауды дамыту - ағылшын тілінде ойлау дағдыларын, логикалық ойлауды, тілдің барлық экспрессивті құралдарын қолдана отырып, өз ойын нақты жеткізе білу қабілетін дамыту;

- оқу тапсырмаларын орындау үшін әр түрлі бағдарламаларды қолдана отырып, ғылым мен техниканың әр түрлі салаларында білім алу үшін компьютер мен интернетті пайдалану, ақпарат алу және алмасу құралы ретінде ағылшын тілін қолдану;

- аударма тілінің мәдениеті мен елінің тарихын зерттеу;
- басқа адамдармен қарым-қатынас жасау үшін туристік саяхат жасау мақсатында тілді үйрену және т.б.;
- шетелде білім алу арқылы білімдерін жетілдіруге ұмтылу;
- шетел елдердегі құрдастарымен сөйлесу мен қатынасуға шетел тілдерін меңгеруден ләззат алу; халықаралық конференциялар мен кездесулерге қатысу үшін сөйлеу дағдыларын жетілдіру;
- өзін-өзі растау (оқушы белгілі бір позицияға жету үшін тілді үйренеді); - өзін-өзі өмірде сезіну (оқушы оқу барысында үлкен жетістікке жетуді, яғни өте жақсы баға алуды қалайды);
- әлеуметтік мотив (оқушы ағылшын тілін үйренудің әлеуметтік маңыздылығын біледі) [6].

Сыртқы уәждеме оқушыны ағылшын сөздерін үйренуге, мәтінді оқуға, ерік-жігерге, көңіл-күйге, әл-ауқат пен жұмысқа қарсы жаттығулар жасауға мәжбүр ететін жағдайлардан туындайды. Оқушыларға ағылшын тілін үйрену кезінде білімдерін үнемі жетілдіріп отыру, сабақтарға өздері жағдай жасау, терең білім алуға ықпал етпейтіндіктен ұзақ үзілістер жасамау ұсынылады. Үзілістер ұзаққа созылуы мүмкін, кейде мәңгілікке созылады. Ішкі уәждеме, басқа мотивтерге қарағанда басым болып, табысты оқу іс-әрекетін қамтамасыз етеді, оқу процесінің өзіне, өз жұмысының нәтижелеріне және алынған дағдыларға қанағаттануды тудырады. Ішкі мотивтер оқу материалының мазмұнымен, ағылшын тілінде оқу және жазу дағдыларын меңгерумен байланысты.

Сондықтан мұғалімнің міндеті - оқушыларға өмірде көмектесетін және оңтайлы шешім табуға үйрететін белгілі бір жағдайларды жасай отырып, ағылшын тілінде ауызекі сөйлесе білуге үйрету. Бұл мұғалімнің кәсіби деңгейін көтеруді, өз пәні бойынша білімдерін үнемі жетілдіріп отыруды қажет етеді. Шетел тілін оқыту үдерісіне деген қызығушылық шеттілдік қызметтен туындайтын ішкі мотивтерге негізделген. Оқу-танымдық мотив оқу материалының мазмұнына қызығушылықтың көрінуімен байланысты. Оқу-танымдық мотив - бұл білім беру қызметін анықтайтын негізгі мотив, өйткені ол үнемі білімге ұмтылуға негізделген. Ол сонымен қатар оқу іс-әрекетінің мазмұнымен және ұйымдастырушылық аспектілерімен байланысты. Танымдық уәждеме шетел тілін үйренуде ең маңызды. Алайда, бұл оқушылардың кәсіби бағытын дамытудың басты бағытына айналуы, олардың оқу қызметін, оқу үлгерімін және оқылатын тілге деген оң көзқарасын ынталандыруы қажет.

Бүкіл оқу процесі оқушы әр деңгейде «шетел тілі» пәніне тән қажеттіліктерді қанағаттандыру қуанышын сезінетіндей етіп құрылуы керек. Бұл қажеттіліктер психолог Mariani L. ұсынған ішкі уәждеменің келесі түрлеріне сәйкес келеді: коммуникативті, лингвистикалық және аспаптық [7].

Шетелдік ғалым Хекхаузен.Х. [8] пікірінше, мотивацияның екі негізгі аспектісі бар – ішкі, оқу пәніне қатысты және сыртқы, басқа адамдарға қатысты.

Бірінші аспект аясында оқу іс-әрекетінің мазмұнына және оны жүзеге асыру процесіне байланысты танымдық мотивтер ұсынылған. Осы топтың мотивтері:

1) оқушылардың іс-әрекетін оқытылатын шетел тілі саласындағы жаңа білімді игеруге бағыттайтын кең танымдық мотивтер;

2) оқушыларды шетел тілінен білім алу тәсілдерін меңгеруге бағыттайтын оқу-танымдық уәждер;

3) мектеп оқушыларын шетел тілін меңгеру деңгейін өз бетінше жетілдіруге итермелейтін өздігінен білім алу уәждері, сондай-ақ шетел тілін оқу процесінде оларды алу тәсілдері.

Жалпы, осы ынталандырушы факторлардың барлығы оқушының шетел тілін үйренуде мектепте шешілетін танымдық міндеттерге қатысты белгілі бір «сандық» нәтижеге қол жеткізуіне бағытталған.

Мотивтердің екінші тобы оқушының оқу жетістіктерін белгілі бір әлеуметтік тануға қол жеткізуін қамтамасыз етуге арналған. Осыған байланысты келесі ынталандырушы себептер бөлінеді:

1) қоғамның пайдалы мүшесі болуға, жақсы оқуға, болашақ қызмет мүддесіне білім алуға ұмтылысты қамтамасыз ететін шетел тілін меңгерудің кең әлеуметтік мотивтері;

2) шетел тілін үйренудің тар әлеуметтік мотивтері, оқудағы нәтижелері есебінен басқа адамдармен қарым-қатынас жүйесінде белгілі бір орын «позиция» алуға деген ұмтылыспен байланысты: мұғалімдер, ата-аналар, оқушылар, ересектер және т.б.;

3) оқыту мен тәрбиелеу барысында әлеуметтік өзара іс-қимыл процесін ұғынуға бағытталған және оқушы тұлғасының өзін-өзі жетілдірудің алғышарттарын жасайтын әлеуметтік ынтымақтастықтың шетел тілін үйрену уәждері.

Қорыта айтқанда уәж – отандық және шетелдік психологияда фундаменталды мәселелердің бірі болып табылады. Қазіргі психологиялық зерттеулердегі оның мәні адам белсенділігін, оның әрекетінің, мінез-құлқының қозғаушы күшінің негізгі көздерін талдаумен байланысты. Ғылыми зерттеулерде мотивация саласы танымдық, интеллектуалдық салаға қарағанда серпінді келеді. Біз уәжді қажеттіліктерден, мотивтерден, қызығушылықтан, мақсаттан, ұмтылыстардан, эмоциялардан, нормалардан, құндылықтардан тұратын күрделі, көпдеңгейлі, әртекті қозғаушы жүйе ретінде қарастырамыз. Оқу мотивациясы оқу іс-әрекетіне енгізілген уәждің жеке түрі болып табылады. Оқу іс-әрекеті әртүрлі психологиялық сипаттамалар мен әртүрлі пайда болатын мотивтер иерархиясын тудырады. Соның бірі оқу мазмұнымен және процесімен байланысты уәж саласының негізінде жататын танымдық мотивтер. Келесі түрі оқудың әлеуметтік мотиві, ол оқу процесінен тыс жатқанымен, оның нәтижесіне әсерін тигізеді. Олар басқа адамдармен қарым- қатынас жасауға, оларды бағалауға, әлеуметтік қарым-қатынас жүйесінде белгілі орынды иеленуге деген қажеттіліктерімен байланысты баланың және әлемнің арасындағы қарым-қатынастардың бар тұтас жүйесі арқылы жасалады.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

- 1 [И.А. Зимняя](#). Педагогическая психология: учебник для вузов [Текст] / [И.А. Зимняя](#). – 3-е издание, пересмотренное. – Москва: Московский психолого-социальный институт; Воронеж : НПО 'МОДЭК', 2010. – 448 с.
- 2 Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. – Издательство: Питер, - 2002. – 720 с.
- 3 Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. М., «Мысль», 2016. - 158 с.
- 4 Шадриков В.Д. Способности и одаренность человека [Текст] : Монография. – М.: Издво «Институт психологии РАН», 2019. – 274 с.
- 5 Scharle A., Szabo A. Learner Autonomy. A guide to developing learner responsibility[Текст] / Cambridge: Cambridge University Press, 2000.-14 p.
- 6 Yan S. Teachers' roles in autonomous learning. Journal of Sociological Research. -2012.- Vol. 3. - No. 2. - P. 557-562.
- 7 Mariani L. Towards learner autonomy: From study skills to learning strategies. Perspectives // Journal of Tesol Italy. -2001. Vol. XVII. -№ 1. - P. 57-62.
8. Хекхаузен.Х. Мотивация и деятельность. СПб.: М.: Смысл, 2003 - 860 с.